CRÍTICA DE LLIBRES

LA SEMIÒTICA RACIONALISTA DE L'ESCOLA DE PARÍS

Semiótica. Diccionario razonado de la teoría del lenguaje, A.J. Greimas y J. Courtès, Gredos, Madrid, 1982, 474 págs.

Semiótica y ciencias sociales, A.J. Greimas, Fragua, Madrid, 1981.

Introducción a la semiótica narrativa y discursiva, J. Courtès, Hachette, Buenos Aires, 1980, 142 págs.

Dins la breu, però alhora vertiginosa història recent de la semiòtica, el nom i l'obra de A.J. Greimas ocupen un lloc important i han estat cridats, amb grans probabilitats, a esdevenir l'eix de nombroses polèmiques. Ja que, si bé és cert que la semiòtica començà autoproclamant-se el metadiscurs de les ciències humanes i si a començaments dels anys setanta hom apostava paradoxalment per la caducitat del projecte, encoratjat als seus inicis per Barthes i el grup Tel Quel i, en general, de l'estructuralisme, tampoc no és menys cert que França és el país de la moda i, per extensió, de les modes intel·lectuals: són pocs els corrents que sobreviuen el temps necessari per a poder desenvolupar totalment llurs objectius. No és, doncs, estrany que la semiòtica greimasiana sigui poc coneguda al nostre país: si més no, si hom la compara amb la produïda per Kristeva, Eco o àdhuc Mounin.

La publicació del Diccionari *(edició original, 1979), com es cita habitualment, permetrà d'utilitzar l'exposició més rigorosa i completa que existeix del projecte de Greimas, i, per extensió, dels semiòlegs francesos que s'agrupen entorn de l'anomenada Escola de París. Dues edicions més completen el panorama: d'una part, una recopilació d'articles del mateix Greimas (ed. original, 1976), els quals, sense ser tan importants com els que ja han estat publicats a* En torno al sentido *(Madrid, Fragua), assenyalen els inicis del plantejament semiòtic a la seva obra; d'altra part, el llibre de Courtès (ed. original, 1976), que és la introducció més exhaustiva i completa de la teoria i els principis metodològics d'aquest corrent semiòtic, acompanyada, a més, d'una anàlisi concreta a l'acabament de l'obra*[1].

Tractarem, per començar, de l'organització del Diccionari, *ja que en primer lloc és això precisament: un diccionari. Un conjunt de termes, d'entrades, dels quals es dóna una definició. Per a un semiòleg ingenu, es tractaria, d'alguna*

[1] Hi ha altres introduccions més didàctiques però no tan completes com la de Courtès i que cal esmentar. Especialment, la del Groupe d'Entrevernes: *Analyse sémiotique des textes* (Lyon, 1979) i la de A. Hénault: *Les enjeux de la sémiotique* (París, 1979).

manera, de limitar amb precisió el significat dels diversos significants. Un diccionari seria, si es vol jugar amb els termes, la mostra palpable de la teoria clàssica, saussureana, del signe: significants/significats. Però això només en un primer cop d'ull: el projecte racionalista que dirigeix l'empresa greimasiana estableix una equiparació entre teoria (del llenguatge) i metallenguatge. De fet és una condició de Hjemslev, que, com se sap, exigia que tota teoria fos un metallenguatge ben construït destinat a descriure els objectes que es donaven com a problema.

Així, doncs, la teoria ha de distingir els diferents nivells que la componen (les entrades del Diccionari, per no quedar endarrerides, ofereixen gairebé sempre diverses accepcions). Però, a més, la distinció de plans, accepcions, i nivells es fa jugar —com els diccionaris d'una llengua natural— amb el que es podria anomenar la «interdefinició: no sols perquè totes i cada una de les paraules que entren dins la definició hagin d'ésser també definides, sinó perquè s'exigeix aquest tràmit per a tots aquells termes del metallenguatge que entrin dins la definició: pràcticament totes les entrades ens remeten a d'altres, de manera que és impossible entendre el «significat» d'un terme per la definició que ens en és donada, si és obligatori recórrer a altres termes i així indefinidament.

Aquesta circularitat de la definició s'aplica sobre uns 440 termes. Això fa que, suposant una mitjana de dues accepcions per terme, la xifra de les expressions que poden formar-se dins la teoria arribi a ser astronòmica. La interdefinició encoratja un vell somni dels científics socials: que la complexitat interna i «clausura organitzativa», l'autonomia, de la teoria exigeixin que tots els conceptes, nocions, axiomes, suposicions, etc., estiguin tan interrelacionats que les definicions només siguin possibles mitjançant la interdefinició. Aquest és l'esquema que pretigià tant el Vocabulari de Psicoanàlisi, de Laplanche i Pontalis i del qual el Diccionari constitueix un refinament quant a la forma, encara que no hi siguin presents les derivacions històriques dels conceptes.

Les diferents entrades del Diccionari semblen poder-se agrupar de la manera següent. El Diccionari com a tal, i considerat en la seva totalitat, és l'exposició de la teoria semiòtica que com a metallenguatge se subdivideix en: (a) termes que descriuen conceptes de la teoria; (b) termes que descriuen o anomenen relacions entre conceptes de la teoria; (c) termes que descriuen l'organització de la teoria; (d) termes que descriuen teories connexes, junt amb el camp específic, i els seus límits, de la pròpia teoria semiòtica (per exemple, el terme «semiòtica»).

Els lexemes agrupats dins (a) i (b) ofereixen la part principal de la teoria; la resta constitueix una reflexió metateòrica a l'interior del Diccionari.

La metàfora de la teoria saussureana del signe, interdefinició restringida, teoria i metateoria entremesclades, aquests són alguns trets que sobresurten a la forma del Diccionari. Se'n podrien esmentar d'altres, com ara l'estil, o els diferents tipus de remissions entre els termes —com ja fan Greimas i Courtès mateixos al Prefaci—, però és hora de parlar breument d'alguns punts detacables del contingut.

Encara que sigui un tòpic dels comentaris, no és incert que sigui materialment impossible donar una idea exacta dels principals temes o desenvolupaments que hi ha a l'obra; d'altra banda, per a això ha estat publicada i el millor que hom pot fer és llegir-la. Serveixi, a més, d'argument definitiu que aquí es tracta d'un diccionari i «resumir» un diccionari és fer-en un altre de més petit. Tal com diuen els autors, la presentació paradigmàtica de la seva teoria comporta avantatges, però també dificultats. Entre elles, no és la més petita el gran nombre d'eleccions prèvies quant a les entrades, incloure'n unes i suprimir-ne d'altres, cosa que simultàniament inclou o suprimeix línies senceres d'investigació. Els autors són molt conscients d'aquesta constricció inevitable que esmentarem amb més detall al proper apartat.

La positivitat de l'obra exigeix ara alguna puntualització, malgrat la parcialitat inherent al fet de destacar només tres punts d'entre els possibles. En primer lloc, el caràcter fortament lingüístic de la semiòtica que esbossa el Diccionari. *Encara que s'argumenti, encara que es delimiti amb claredat l'enfocament i els límits, no deixa de sorprendre l'absència gairebé total de referències a investigadors de la majoria de semiòlegs accepten com a pròpies del seu camp. A penes una breu referència a la zoosemiòtica, per exemple, amb una única remissió de tipus general, ens dóna la idea que no es tracta d'un diccionari de semiòtica «en extensió». És clar que la trajectòria intel·lectual de Greimas, ja des de la publicació de la seva* Semàntica estructural *l'any 1966, i àdhuc des de més abans, està marcada per l'estudi del llenguatge en la tradició de Saussure i Hjelmslkev i, conseqüentment, el seu plantejament és dins l'extensió dels models i mètodes que prèviament s'han demostrat útils al lingüista. Però, a més, la gran influència que «l'enfocament lingüístic» tingué sobre Lévi-Strauss repercutí en la pròpia concepció de la semiòtica francesa, que s'ha vist obligada a cercar models radicalment diferents d'aquells que li proporciona la lingüística (una altra cosa ben oposada és la tradició nord-americana i, en general, anglosaxona, per a la qual Saussure i Hjelmslev no deixen de ser equiparables a molts altres grans lingüistes...)*

Un segon punt sobre el qual val la pena insistir és el que podríem anomenar la «incorporació de l'enfocament generatiu». És un dels aspectes delicats de la teoria greimasiana i que al Diccionari *resta relativament difuminat, simplement per la contundència que exigeix el fet de donar continuament definicions i no poder entrar en problemes que exigeixin un desenvolupament molt llarg. «Generatiu» no té el mateix sentit que dins la gramàtica generativa-transformativa: aquí no hi ha regles de reescriptura ni res de semblant. Es tracta d'un principi general, una espècie de marc: la distinció de nivells d'anàlisi (superficial* versus *profund, per exemple) que, en el model que la teoria ofereix, se suposa que són simultanis en qualsevol enunciat. És aquesta idea de nivells d'anàlisi el que cal retenir i no els casos concrets que l'han exemplificat, ja que aquests han sofert molts avatars en massa poc temps (la ben coneguda «estructura profunda», per seguir amb l'exemple).*

Sense ésser comprable en pla d'igualtat

a la concepció de la gramàtica generativa, tampoc no és una cosa completament aliena. De fet, és a partir de la reflexió de Chomsky i de la seva gran influència quan la semiòtica de Greimas afegeix aquesta caracterització per nivells. L'article sobre el recorregut generatiu esquematitza per mitjà d'un quadre (pàg. 197) l'esquelet de la teoria greimasiana, alhora que assenyala amb claredat les diferències amb la gramàtica generativa. Entre elles, si més no, dues d'importants: per tractar-se d'una teoria semiòtica i no solament lingüística, el seu domini no està limitat al llenguatge, sinó que abraça també qualsevol altre mitjà de significació; d'altra banda, el seu objectiu és modelitzar la construcció-generació de frases.

En tercer lloc, i finalment, hi ha un punt singular a la semiòtica del Diccionari *que prové directament de la* Semàntica estructural *i sobre el qual s'ha insistit poc en els comentaris i polèmiques sobre l'obra de Greimas. No és que es tracti d'una taranná original, ja que a la seva manera és quelcom usual en fonologia i sintaxi: em refereixo al doble sentit en què es pot fer el recorregut generatiu. O bé se surt a partir del discurs i se'l «trosseja», com diuen alguns filòsofs, trencant-lo, fragmentant-lo en els seus components més petits fins a arribar als mínims o bé, l'operació inversa, a partir d'aquests components mínims, s'hi van afegint els que calguin fins a reconstituir el discurs. El que és important és que* ambdues *operacions són imprescindibles a l'hora de salvaguardar el mètode i estar mitjanament segurs de la seva coherència. D'altra banda, si no es plantegés com a obligatori aquest doble procés d'anàlisi-síntesi, no es podria saber si els elements mínims als quals arribem no són simplement capricis de l'investigador, o bé construccions tan formals que després són incapaces de re-generar el discurs original. Aquest pas d'allò més complex i concret (el discurs) a allò més simple i abstracte (les estructures sèmio-narratives) i viceversa no s'hauria explicitat mai i encara menys realitzat en semàntica ni, per descomptat, en semiòtica.*

Algunes exclusions importants mereixen ser destacades. Ja al Prefaci del llibre, Greimas i Courtès expliquen els motius de les tres més importants: els actes de parla, la retòrica —de la qual en confessen la incapacitat per a articular convenientment amb la resta de la teoria exposada— i la pragmàtica nord-americana lligada, entre d'altres coses, a la inclusió d'ingredients extra-semiòtics, la qüestió del referent. Potser seria convenient d'assenyalar també, per posar un exemple d'entre els molts possibles, els nombrosos estudis que s'han realitzat sobre l'argumentació, *i no des d'un punt de vista exclusivament retòric: especialment els treballs del Centre d'Investigacions Semiològiques de Neuchâtel i, d'altra banda, de l'equip que s'aglutina al voltant de O. Ducrot*[2].

Però tan interessants com les exclusions d'altres investigadors, ho són les dels mateixos components de l'Escola de París, o, més ben dit, la relativa importància donada a algunes parts de la

[2] Del grup de Neuchâtel, per exemple, *Argumentation et énonciation* (*Langue Française*, n.º 50, 1981). O. Ducrot et al. publicaren diversos treballs sobre els «morfemes argumentatius»: *Les mots du discours* (París, 1980).

teoria en perjudici d'altres —sense que cap d'elles estigui ben arrelada. Molt especialment, la teoria de les modalitats passa encara per un estadi basant insegur (i en concret l'anomenada «modalitat veredictòria», o bé l'ordenació lògica de les quatre modalitats fonamentals: voler, haver de, poder i saber): els anys propers seran decisius per al seu desenvolupament, i també en l'estudi de les estructures discursives, i cal esperar que algunes aportacions del Diccionari *es modifiquin.*

Si bé el Diccionari *constitueix, amb la seva exposició «raonada», la síntesi més important de la teoria semiòtica elaborada per Greimas, un bon nombre de semiòlegs estan vinculats molt directament amb el projecte. Una recent* Bibliographie sémiotique *(juny, 1982), editada pels semiòlegs d'orientació greimasiana, recull 494 títols entre llibres i articles dels quals una gran part han estat produïts per ells mateixos. Deu números anuals dels* Documents *(unes 300 quartilles impreses) i quatre del* Bulletin *(unes 240 més) donen una idea del «treball intern» que porta el grup, sense comptar els investigadors de Lyon, centrats en l'anàlisi del discurs religiós, els quals segueixen la mateixa metodologia, o amb les diverses tesis doctorals que cada any es presenten.*

És evident que el Diccionari *serà l'obra de consulta i el nucli de la teoria semiòtica en un futur immediat. Però també és evident que aquesta situació haurà d'acollir amb més decisió les innovacions —quan n'hi hagi, naturalment— que tinguin lloc en àrees de les quals no s'ha tingut gaire cura en aquesta primera edició: el volum col·lectiu* Sémiotique: L'école de Paris *(Paris, 1982), acull els treballs, per exemple, sobre «Llenguatges planaris» —que dins l'argot hjelmslerià que fan servir els greimasians ve a ser semiòtica de la pintura, o d'una forma més general, semiòtica visual. Igualment, hi ha grans temàtiques que gairebé no reben atenció dins aquest text que té només tres anys —per exemple la semiòtica de les passions—, i que actualment es mereixen una atenció cada vegada més gran. Seran altres aportacions diferents d'una segona edició, que, sens dubte, arribarà.*

J.L. Rodríguez Illera

Semiótica de la publicidad, José Manuel Pérez Tornero, Mitre, Barcelona, 1982.

Si amb McLuhan l'anunci publicitari va entrar a la Universitat, amb Barthes la publicitat fou elevada a la categoria de mitologia contemporània. Però és Greimas qui, basant-se en la lingüística estructural, ha fet possible definitivament pensar la Publicitat com un discurs semiòtic.

El discurs publicitari respon a pràctiques enunciatives i a un procés de producció social, i d'aquí parteix la reflexió de Pérez Tornero quan es decanta per la ciència lingüística com a pertinença teòrica. El llibre està dividit en tres grans àrees. La primera recapta els intents poc estructurats, puntuals i ben sovint confusos, dels autors peoners del tema. A la segona part es defineixen les bases teòriques i metodològiques d'un concepte científic del fet publicitari. A la darrera

part s'apunten les línies generals de l'actual discussió sobre el concepte de discurs que poden servir de base per a un «estudio del orden discursivo en que se inscribe la publicidad», *proposar una fórmula més adecuada per* «el análisis de sus mecanismos enunciativos», *albora per permetin un* «estudio de su universo semiológico», *amb la finalitat de portar a terme* «un análisis de las competencias implicadas» *a l'hora de desxifrar-lo, però també de les estratègies comunicatives posades en joc.*

L'esforç de l'autor s'orienta a recollir exhaustivament l'existència de documentació bibliogràfica sobre la publicitat en un terreny on fins ara predominava la dispersió de fonts i teories. Aquest fet fa obligatori una anàlisi crítica d'una història encara recent, cara a un aprofitament per a una teoria del discurs. Si aquests dos darrers aspectes són d'agrair en l'encara despoblat panorama de la lingüística i la semiòtica discursiva a Espanya, hem d'afegir-hi encara un mèrit. I és que aquest llibre tingui una estructura indubtablement pedagògica. N'és una prova el fet que s'organitza entorn de la clarificació de l'estat de la qüestió, la confrontació dels punts de vista polèmics no sempre explicitats en anteriors obres del gènere, i finalment, una graduació en l'abstracció i complexitat del tractament dels temes al llarg dels capítols. El resultat d'això és que es tracta d'un volum a col·locar entre els destinats a clarificar els textos sobre la semiòtica, a acréixer un diàleg entre aquesta semiòtica i la lingüística textual i, finalment, a ser una proposta de treball per a un acostament entre una de les formes de simbolització social contemporània (la publicitat més enllà del consum, el consum com una forma de discurs) i les competències semiòtiques (desxifrar els signes abstractes) i les discursives (l'ús concret d'una indústria i els seus interlocutors).

L. Vilches

El lenguaje como semiótica, M.A.K. Halliday, FCE Mèxic, 1982.

*L'obra de M.A.K. Halliday és prou coneguda dins el camp de la lingüística aplicada com per insistir un altre cop aquí en la seva importància. El que sí ens sembla interessant destacar és el fet que els seus treballs abracen aspectes molt diversos del llenguatge: des de l'anàlisi de l'entonació (*Intonation and grammar in British English, *l'Haia, Mouton, 1976), passant per la de l'adquisició del llenguatge (*Learning how to mean: explorations in the development of Language, *Londres, E. Arnold, 1975) fins a l'estudi de l'estil literari, partint de l'obra de W. Golding tan d'actualitat en aquests dies (*Explorations in the functions of Language, *Londres, E. Arnold, 1973).*

Les principals aportacions de M.A.K. Halliday es troben en el terreny de la Sociolingüística, car, per a ell el llenguatge és un producte del procés social, atès que la construcció de la realitat no es pot separar de la construcció del sistema semàntic (el llenguatge) on es troba codificada aquella realitat. Dins d'aquesta perspectiva sociolingüística es troba El lenguaje como semiótica social, *format per una sèrie de conferències i*

entrevistes que, en conjunt, posen de manifest aquesta interrelació home-llenguatge i la funció d'aquest darrer com a creador de l'home social. Per a l'autor, el llenguatge no consisteix solament en les oracions, sinó que és un intercanvi de significats en contextos diferents; es aquí on es troba la importància de l'aspecte social. Un altre fet que demostra aquesta afirmació és l'existència dels dialectes, que expressen la diversitat de les estructures socials, i el sorgiment, naturalment també per raons socials, d'un dialecte «stàndar». Segons Halliday, el fet de considerar el llenguatge solament com un objecte (punt de vista lingüístic), en fa oblidar aspectes essencials, ja que la llengua és com és a causa de les funcions que han desenvolupat per a servir a la gent: així, s'entendrà millor la llengua com a objecte si s'interpreta a la llum dels treballs d'aquells que la consideren com a instrument (p. 12). Finalment, l'interès últim dels estudis inclosos en aquest llibre es troba, com assenyala el mateix autor, en la seva preocupació per la llengua vinculada al procés i a l'experiència de l'educació, ja que el rerafons lingüístic és fonamental per a explicar i comprendre el que succeix a l'aula (p. 14).

La primera edició de El lenguaje como semiótica social, *és de l'any 1978, data en què fou publicat, en anglés, per l'editorial E. Arnold. El llibre no és, certament, una novetat i sens dubte les persones que treballen en aquest camp coneixen aquests estudis des de fa uns quants anys. El que sí és novetat és la versió espanyola, que hauríem de celebrar, car no hi ha pràcticament traduccions castellanes de l'obra d'aquest lingüista. És deplorable, tanmateix, la baixa qualitat de la traducció present, plena d'incorreccions com aquestes: «(...) nos hemos preocupado más por la* planeación *de las ciudades» (p. 17); «(...) oímos hablar por* primera ocasión *de» (p. 17); «(...) la mayoría de las personas* está *consciente de ese peligro» (p. 18); «(...) resultan más importantes para el maestro en* el salón de clases» *(p. 19); «(...) una sociedad no consiste* de *participantes sino* de *relaciones» (p. 25); «(...) en la esfera psicológica,* a últimas fechas *ha habido dos modos» (p. 27); «(...) ése es un aspecto de la relación del lenguaje* a *la situación» (p. 47). Els errors anteriors són només una petita mostra de la llarga sèrie d'errades que hi ha a la versió espanyola del llibre de Halliday; errades que haurien d'ésser evitades pels responsables de les col·leccions o de les mateixes editorials, car fan que es perdi àdhuc part de l'interès per l'obra:*

M.D. Poch Olivé

Elena Francis, un consultorio para la transición

Contribución al estudio de los simulacros de masas, Gérard Imbert. Eds. Península. Barcelona, 1982. 217 pàgines.

Gérard Imbert, semiòleg de la comunicació social a la Unviersitat de la Sorbona, ha realitzat investigacions a Espanya des del 1976. Actualment estudia els simulacres de masses, així com la construcció de la realitat als períodes

d'influència dominant. Entre altres treballs és autor de Los discursos de la calle. Semiología de una campaña electoral, *Ruedo Ibèrico, París, 1979.*

A Elena Francis... *analitza la permanència d'un espai radiofònic:* Elena Francis *o «La hora Francis, la hora feliz», consultori sentimental transmès a diverses emissores des de fa anys i que a l'última dècada no ha canviat gens la seva estructura, malgrat la mutació històrica espanyola.*

Imbert porta a terme una anàlisi semiòtica d'aquest discurs, que en opinió seva és vehicle de la ideologia de l'«entretenimient, del divertimento estratègic i del control ideològic». La seva tesi parteix de la base que l'emissió, aparentment dialèctica, no és altra cosa que pur artifici, essent doncs la comunicació radiofònica un simulacre de masses.

L'obra és el resultat d'una investigació sobre el programa, el qual es compon d'una part recreativa —intervius a famosos—, un consultori sentimental i finalment publicitat sobre productes de bellesa de l'Instituto Elena Francis. Es tracta d'un espai fortament codificat amb lleis pròpies, amb una lògica interna i amb un ritme de preguntes i respostes al compàs d'una inevitable música d'ambient. El programa consisteix en una sèrie de comentaris sobre cartes suposadament trameses per les oïdores, les quals són llegides per una locutora i contestades per Elena Francis.

El treball portat a cap per Gérard Imbert es divideix en tres etapes: a) *Un corpus que es descompon en 13 audicions amb 78 consultes (novembre-desembre 1977);* b) *Corpus de 17 audicions amb 156 consultes (juny-juliol 1978);* c) *Un tercer corpus de 23 audicions amb 100 consultes (abril-maig 1980). El corpus total comprèn 22 hores de gravació i el context polític és el de la transició vers la democràcia a Espanya, des del 1977 al 1980.*

El programa, diu Imbert, pot estudiar-se com a text, com a gramàtica generativa de sentit i no solament com a reproductor d'ideologia. El discurs pot ser llegit des del punt de vista històric, com a discurs de transició, com a vehicle ideològic en l'aspecte sociològic i, en l'aspecte semiòtic, en la seva organització. S'ha de conèixer també a quina retòrica obeeix.

La dona és la gran protagonista del consultori. Es tracta d'un discurs on la dona és alhora actant subjecte, objecte i espectador. Emmotlla l'oïdora als seu status sòcio-cultural de mestressa de casa i reforça la diferenciació existent de rols i d'activitats. Procura servar dins del nou context històrico-cultural la vella ideologia de l'amor i de la família mantenint l'estructura patriarcal i limitant, d'altra banda, els drets de la dona.

La retòrica no hi és d'una manera palesa sinó latent: executa una sèrie de manipulacions que perverteixen el referent mitjançant operacions lògico-discursives. Remet a un sistema de valors de clar signe nacional-catolicista (moral cristiana, virginitat, família, matrimoni, etc.).

Imbert analitza finalment el simulacre de diàleg entre la locutora consellera, gran sacerdotessa que dicta les normes morals i les regles convencionals tradicionals i els dos destinataris: un al·locutori privilegiat (l'oïdora protagonista) i un al·locutori llunyà (el públic passiu). En

realitat, el missatge es dirigeix cap aquest últim: és un joc ritual, un simulacre de comunicació. El programa, finalitza l'autor, és un discurs espectacle: l'escenificació de la paraula. Es tracta d'una comunicació simbòlica mediatitzada, interferida pel signe. El que es consumeix no és la informació sinó el signe d'aquesta.

El consultori seria doncs un laboratori semiòtic on es fabrica llenguatge, on es produeix un discurs per tal d'imposar un model de comportament: un productor d'ideologia. El consultori és un espai hiperreal on s'expressa l'aspecte lúdic de la cultura de masses.

Per tant, als discursos que són transmesos pels mitjans de comunicació s'estableix una «semiocràcia», un imperi dels signes i un imperialisme de la imatge.

L'obra de Gérard Imbert té un gran interès, no solament per als semiòlegs o lingüistes sinó per a tot lector interessat en els processos de comunicació social. Investiga en l'actual realitat espanyola la potència imperativa del signe «generador d'ideologia» i l'element persuasiu, conformista, que impedeix l'avanç de la transformació política, a més d'oferir un model per a una anàlisi del discurs. El seu llibre és un exemple d'investigació lògica i metòdica, portada a terme amb solidesa i coherència.

Amb tot, i malgrat que s'al·ludeix a l'estructura nacional-catòlica espanyola, considerem que l'autor podria matisar les vinculacions i connotacions ètiques d'aqueixa, especialment amb el discurs religiós, arrelat als organismes de poder preponderants al país. És en aquest simulacre de comunicació on es tradueix el joc ritual i la retòrica dogmàtica de l'Església, baluard dels valors més conservadors i tradicionals de la societat.

H. Larrea

Teoría a análisis de las imágenes, Francesc Marcé i Puig. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1983.

Acaba d'aparèixer, en forma de llibre, un treball de Francesc Marcé: Teoría y análisis de las imágenes, *editat per la Universitat de Barcelona. L'autor, que treballa al Departament de Teoria de la Imatge i de l'Entorn de la Facultat de Belles Arts de la mateixa Universitat de Barcelona, es proposa, amb aquest text, respondre a una exigència i cobrir una carència. L'exigència, segons Marcé* «consistía en la necesidad de introduir a los alumnos de primer curso, de la Facultad de Belles Artes, en el terreno movedizo del análisis de las imágenes». *La carència ve donada per* «la inexistencia de textos de síntesis e iniciación en dicho campo».

Marcé delimita un marc general —que troba a la lògica, provinent de la Teoria General de sistemes— dins del qual poder sistematitzar els diversos treballs que, des de disciplines també diverses, exploren la temàtica de la imatge visual. La intenció de síntesi, que és la que guia el text, fa que quedin sense tractar algunes qüestions específiques més o menys problemàtiques relaciona-

des amb la imatge. L'autor és el primer a reconèixer aquesta limitació del seu treball, la qual, d'altra banda, és perfectament comprensible en un primer estadi d'aproximació al tema com el que presenta el llibre. De fet, molts d'aquests problemes específics només podran ésser afrontats en una etapa posterior si es té abans una visió general entorn del fenomen de la imatge visual.

Precisament és aquest el propòsit de Marcé, que exposa en el pròleg: «Empezar a plantearse los problemas subyacentes y más complejos, será en todo caso la inmediata tarea posterior. Lo que me ha realmente interesado, en el actual trabajo, ha sido llegar a proporcionar una red unitaria de conocimientos, del suficiente grado de generalidad, y que creía perfectamente plausible. Precisamente en la mencionada red deberán poder ubicarse, más adelante, los problemas de análisis más detallados a que se ha hecho referencia».

Un breu resum de l'índex donarà una idea del contingut d'un treball que s'atreveix a intentar una visió global d'un tema com el de la teoria i l'anàlisi de les imatges visuals —la complexitat del qual és prou coneguda per tots aquells que l'estudien— i que aconsegueix, en bona mesura, el seu objectiu.

El llibre està dividit en dues parts, i cada una d'elles en diferents capítols. Al final de cada capítol es troba una bibliografia bàsica sobre les qüestions tractades en ell.

La primera part es refereix a «La construcción de un 'mundo visual'». Els seus capítols són: Nociones sobre la Teoría de sistemas; Sistemas abiertos: tipos y características; La percepción: Visión interespecífica e intercultural; Los códigos perceptivos visuales; Las ilusiones visuales y el proceso perceptivo; Procesamiento de información perceptiva.

La segona part és dedicada a: Imágenes, significado y comunicación. I els seus capítols són: Significado y representación; El proceso de comunicación; Los niveles de organización textual; Los niveles de organización textual; Conceptos básicos del enfoque semiótico; Una propuesta de método de análisis y El análisis retórico.

A. Carrascal

Mass Communication Theory, An Introduction, Denis McQuail, Sage, Londres, 1983.

Una de les novetats bibliogràfiques més significatives de les aparegudes el 1983 ha estat sens dubte el llibre de Denis McQuail Mass Communication Theory, An Introduction, *obra que a bon compte perdurarà com a punt de referència i consulta en els propers anys; de la mateixa manera com ja va ocórrer durant la dècada dels seixanta amb un altre tractat de síntesi del mateix autor,* Sociologia dels mitjans de comunicació de masses *(editada en anglès el 1968 i traduïda al castellà per Ed. Paidos el 1972).*

Mass Communication Theory *pot ésser considerat a primera vista com un text introductori per a principiants de Ciències de la Informació, a l'estil dels que altres autors, en particular nordamericans, han vingut presentant en els darrers anys i que com a regla general*

manquen de sistemàtica, de visió de conjunt i d'idees nuclears d'articulació sòlida. McQuail, però, amaga sota la modèstia d'oferir un text introductori, una labor exquisida i comprimida que supera els esmentats defectes habituals i, fins i tot, aporta quelcom una mica insòlit en aquests tipus de llibres: innovacions conceptuals, fins aquest moment latents però mai expressades, que no seran passades per alt d'ara endavant.

En aquest sentit s'ha de destacar, per exemple, la nova classificació que fa de les conegudes quatre teories normatives sobre l'actuació social dels mitjans de comunicació. L'autor comença per rebutjar el terme «teoria liberal», nascut als anys cinquanta, i el canvia pel més senzill de «teoria de la premsa lliure» («Free Press Theory»), advertint amb certesa de la distància entre unes idees tan mediocres i la part més complexa d'alguns —no tots— dels corrents de pensament liberal. Encara és molt més significatiu que McQuail afegeixi dues noves teories que estan presents a les obres de diferents autors, si bé semblava com si no existissin perquè no són a redós d'una etiqueta. Es tracta de la «teoria dels mitjans de comunicació a països en desenvolupament» («Development Media Theory») i de la «teoria de la participació democràtica delals mitjans de comunicació» («Democratic-Participant Media Theory»), aquesta última autèntica línia d'innovació en aquest terreny.

De la mateixa manera, considero un gran encert que a la fi en un sol llibre es trobi un compendi de teories generals de la significació sociològica dels mitjans citats, que inclogui tant els corrents tradicionals com els marxistes i els mixtes. En general, els autors nord-americans es conformaven amb al·ludir una escarida caricatura de l'Estat i, sovint, els marxistes semblaven ignorar que hi ha enfocaments diferents al seu. McQuail demostra conèixer ambdues vessants i, àdhuc, els diversos subcorrents que, per exemple, existeixen dins del que podríem anomenar «marxisme occidental».

El conjunt de temes tractats per McQuail és massa extens per a fer-ne referència ara encara que, paradoxalment, només ocupen 244 pàgines. Em limitaré a destacar alguns d'ells, com són la reclassificació de funcions socials dels esmentats mitjans, feta des de diversos enfocaments i també superadora dels vells clixés de Laswell (1948) o bé de Wright (1960); la detallada descripció de la natura de cada mitjà industrial —inclosos el llibre, la música gravada, etc.—; la plural i extensa nova tipologia dels efectes dels mitjans de comunicació; les novelles concepcions sobre l'audiència, i per acabar, una molt completa bibliografia de 338 títols centrada sobretot en la producció apareguda als anys setanta i vuitanta, la qual, tot i essent la majoria anglo-saxona, inclou importants referències a investigadors nòrdics, francesos i altres traduïts a l'anglès.

Quant a les conclusions finals, McQuail recalca que la teoria en si mateixa no té cap sentit si no és capaç de suggerir solucions i de connectar amb els problemes de l'actuació real dels citats mitjans. Segons McQuail, tota nova teoria dels mitjans de comunicació ha de reunir elements descriptius i normatius, perquè sense capacitat de generar avaluacions i propostes d'aplicació de cara al

futur no seria una autèntica teoria social.

Finalment, pel que fa als mitjans de difusió, crec que són considerats amb gran realisme i així es diu d'ells que intenten protegir i augmentar llur esfera d'autonomia, per a la qual cosa necessiten fixar postures d'objectivitat, obertura, neutralitat, equilibri i «distància» respecte a les institucions, però, en definitiva, la seva natura i la de les institucions deixen un marge més gran de separació en relació a l'audiència, que en relació a l'Estat, als clients, a les fonts i als propietaris de l'empresa.

J.L. Dader

Cultura. Sociología de la comunicación y del arte, Raymond Williams, Ed. Paidós, Barcelona-Buenos Aires, 1982.

Las necesidades prácticas e inmediatas de la sociedad han dado lugar en los últimos cincuenta años a multitud de trabajos sobre los fenómenos culturales, que se han realizado desde la óptica de diversas disciplinas (sociología, antropología, teoría de la comunicación, etc.).

En Cultura. Sociología de la comunicación y del arte, *Raymond Williams plantea el problema de la inversa: una definición que delimite el objeto de estudio y cree su propia metodología a través de una nueva disciplina en formación, la sociología de la cultura. Tanto la evolución del significado del término «cultura», como la dificultad de su definición aun en la actualidad son temas a los que el autor ya había dedicado anteriormente dos obras:* Culture and Society *(1958) y* Keywords *(1976). Tal vez sea por esta razón que ahora aborda concisa y claramente las dos formas principales de entender la cultura hasta ahora: una posición idealista, que la analiza como generadora de una forma de vida social global; y una posición materialista, que privilegia el orden social en el cual la cultura sería una resultante de otras actividades sociales.*

Casi resulta evidente que esta misma incapacidad por establecer un mínimo acuerdo sobre la naturaleza y amplitud de los fenómenos a analizar ha obstaculizado la posibilidad de encuadrar el estudio de la Cultura en el marco de las ciencias sociales tal como se estructuran. R. Williams se plantea la necesidad de situar la sociología de la cultura como una rama dentro de la sociología general, pero en la que convergen todas aquellas ideas y metodologías que hasta ahora han abordado los fenómenos culturales por separado: la sociología observacional (el autor se refiere a la «mass communication research», aunque no usa este término por considerarlo incorrecto), que se ha dedicado fundamentalmente al estudio de los medios de comunicación de masas (instituciones, contenidos y efectos) y entre cuyos autores destaca a Lazarsfeld, Katz, Halloran, Brow, Chaney, etc.; y toda una serie de teorías alternativas a las anteriores que principalmente consistían en estudios sobre arte de carácter filosófico e histórico, de los cuales podemos citar a Lukács, Marcuse, Goldmann... entre otros muchos autores.

El concepto superador de toda esta situación fragmentada y que daría unidad a la sociología de la cultura sería el de entender la Cultura como sistema

significante... «Pues un sistema significante es intrínseco a todo sistema económico, a todo sistema político, a todo sistema generacional y, más generalmente, a todo sistema social. Sin embargo, en la práctica es también distinguible como un sistema en sí mismo: como lenguaje, de manera más evidente; como sistema de pensamiento o de conciencia o, para utilizar ese difícil término alternativo, como ideología; y, también, como cuerpo de obras de arte y del pensamiento específicamente significantes».

A propuesta del autor, los ejes fundamentales de una sociología de la cultura serían los siguientes:

a) *Uno primero que plantea tres cuestiones acordes con las aportaciones de la historia en general y de la historia de las artes en particular. La primera sobre el análisis de la evolución histórica; los grados de institucionalización con que cada tipo de sociedad ha dotado a sus artistas; las relaciones sociales producto de esta institucionalización; y las diversas formas de organización que han adoptado los artistas (en gremios, academias, exposiciones, movimientos, etc.), tanto en su ordenamiento interno como en su manifestación pública.*

Una segunda cuestión acerca de las relaciones sociales que se establecen entre los medios de producción materiales y las formas sociales en las que se desarrollan estos medios. Relación que da lugar a formas artíticas concretas: géneros, corrientes o estilos (por ej.: el drama renacentista inglés, el drama burgués, etc.) que constituyen la expresión de una determinada situación o clase social.

Y, finalmente, el modo en que la sociedad distingue o identifica la cultura y la producción cultural, qué entiende por «obra de arte» y cuáles son los sistemas de señales que existen para identificar el «arte». Por ejemplo, un teatro, una sala de conciertos, una galería de arte, etc. son sistemas de señales, un espacio definido para la producción artística. Este aspecto conduciría al estudio de las formas sobre cómo se percibe el arte, lo que permitiría intervenir en la polémica sobre la dicotomía «cultural alta»/«cultural baja», o «cultura de masas».

b) *En segundo lugar, el análisis de las formas artísticas concretas, que daría lugar a la convergencia de la sociología de la cultura y la semiótica. El autor inicia esta parcela con un estudio del drama (tragedia griega, drama renacentista inglés, drama burgués) y explica que se trataría de ver cómo existe una relación inequívoca entre las relaciones sociales que establece una sociedad y las formas artíticas que de ella surgen, y cómo cada nueva ruptura con una forma artística establecida obedece a una situación de cambio o fragmentación social que lleva implícitas nuevas concepciones sobre el arte.*

c) *Por último, el análisis de los procesos de reproducción cultural y social, que coincidiría metodológicamente con la teoría política y sociológica general. Corresponde al estudio de la organización social y cultural como un proceso en el cual hay constantemente una construcción activa de todos los órdenes sociales.*

Realmente, a título de propuesta, esta obra de R. Williams puede iniciar todo un proceso de clarificación. Resulta fran-

camente sugerente y abre un amplio horizonte de investigación.

D. Montero

El uso de la comunicación social por los españoles, Manuel Martín Serrano, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1983

El libro que presentamos constituye el trabajo más importante que se ha realizado en España sobre los usos de la comunicación social, por un tripe valor. En primer lugar, aporta datos inéditos sobre el comportamiento comunicativo de la población española que se hacen del todo indispensables para cualquier interpretación o incluso planificación, de la comunicación y la cultura en España. En segundo lugar este libro constituye una fuente valiosa para el contraste empírico de las modernas teorías sobre «los usos y gratificaciones» de la comunicación social, confirmando y rechazando hipótesis de la Sociología internacional especializada. Finalmente y en tercer lugar, aportando numerosas ideas para el desarrollo de la tipología de los media *en la sociedad actual.*

En este breve comentario prestaré una especial atención al segundo y tercer grupo de aportaciones. Por lo que respecta a los datos aportados debo limitarme a subrayar que en este libro se encuentra la mejor síntesis disponible sobre la base estadística del uso de los medios de comunicación (cine, radio, televisión, prensa diaria, semanal, deportiva) entre la población española (de 15 años y más) en sus segmentos sociales básicos (sexo, edad, estado civil, estudios, ocupación). Sólo quedan fuera de esta recopilación, elaborada a partir de un trabajo de encuesta realizada sobre una muestra de 2.000 personas, los segmentos relativos a núcleos de población (comunidad urbana y comunidad rural) y las posibles diferencias en el comportamiento de los usuarios de los medios en las distintas culturas y nacionalidades de España. Por lo que respecta a esta última cuestión es muy probable que los datos ofrecidos por Manuel Martín Serrano sean aplicables con precisión suficiente a cualquier comunidad autónoma, en cualquier caso la metodología empleada es la base sobre la que debería extenderse la investigación a estas áreas.

En contraste con la tendencia tan habitual en los trabajos de tipología, funciones y efectos de los medios, «El uso de la comunicación social por los españoles» organiza sus hipótesis entorno a la necesidad de contextualizar, social y comunicativamente, cada uno de los usos concretos de la comunicación.

El uso de la base empírica no determina una descripción cuantitativista, sino una interpretación contextualizada. Así, por ejemplo, no son los «gustos» quienes determinan la selección de medios, sino las variantes socioeconómicas que determinan posibilidades de acceso.

El estudio del consumo de los medios no se hace a través de un estudio puntual, medio por medio. Martín Serrano organiza toda la base del cuestionario buscando la interrelación existente en el uso de los distintos medios que aparecen formando un sistema. Así, se descarta la idea de que los usuarios de los medios impresos sean, por este hecho, usuarios

de exposición limitada a los medios audiovisuales, o se busca la incidencia que sobre el comportamiento comunicativo en general tiene el hecho de mostrar una inclinación o preferencia más destacada hacia un medio concreto.

Esta tarea científica, de contextualización, no sólo abarca la relación entre los distintos medios, sino que además, y una vez descubiertas las funciones y usos básicos, interesa a otros fenómenos sociales no comunicativos que se demuestran pueden sustituir o ser sustituidos por actos de recepción de los medios, interpretando de nuevo este hecho en relación con las condiciones sociales que determinan o permiten su uso.

Más aún, el análisis no se refiere únicamente a sustituciones (excursión en coche por audiencia televisiva), sino que este análisis profundiza en los aspectos «extracomunicativos» del uso de los medios, tales como, por ejemplo, las relaciones entre consumo televisivo, bebida y condiciones arquitectónicas de la vivienda, o más simplemente, edad, estado civil, etc.

Se reconoce el uso de los medios desde una doble y necesaria perspectiva, la de la oferta y la de la demanda. Los cambios de actitud frente a los medios responden a la experiencia y capacidad «creativa» de la oferta, pero también a los cambios en las condiciones de vida y expectativas de la demanda de comunicación.

Esta contextualización finalmente no se limita a las coordenadas sincrónicas, sino que el autor profundiza en la coordenada diacrónica buscando los cambios que han experimentado los usos en el momento de las profundas transformaciones políticas acaecidas en la España del tránsito a la democracia.

«El uso de la comunicación social por los españoles» se divide en dos grandes apartados; una primera parte dedicada al uso de los medios y otra al uso de los contenidos. Se demuestra que las condiciones perceptivas de cada medio, o las exigencias económicas de su consumo, nada despreciables en la conducta comunicativa moderna, presentan unas condiciones diferenciables pero no independientes del ámbito temático. Se demuestra en cambio que las condiciones impuestas por los propios medios determinan movimientos de adaptación y de búsqueda de temáticas distintas en otros medios o modelos comunicativos. Martín Serrano recuerda, oportunamente, que a los medios de comunicación modernos les ha sido transferida una serie de funciones comunicativas que antaño fueron desempeñadas por formas comunicativas de los grupos primarios.

Aún y en los límites de esta breve descripción considero del máximo interés concluir con un comentario sobre los resultados obtenidos acerca de las preferencias temáticas.

Los temas descubiertos como los que despiertan un máximo interés entre la población española son: la información política, muy especialmente la información de carácter local o regional, el cine, las audiciones musicales, las informaciones sobre la salud, los animales, la naturaleza y la meteorología (pág. 197). En sus consideraciones conclusivas el autor atribuye este interés por la salud y la naturaleza a la creciente necesidad entre la población española de satisfacer su necesidad de mejorar la calidad de vida,

lo que a su vez se interpreta como el resultado de la «frustración ante las promesas incumplidas de la sociedad de consumo» (pág. 293).

Destaca también la preferencia de la población española por procesos comunicativos accesibles (comprensibles, amenos, evasivos), por la puesta al día (actual, moderno) y por la economía (costo de la información). Según el autor esta triple preocupación es una señal de los restos de subdesarrollo cultural y económico. Por otra parte, y como contrapartida positiva, se destaca el interés creciente por las cuestiones políticas, lo que «trae a la luz el esfuerzo que realiza la comunidad, hasta hace poco mucho más controlada por la comunicación social, para afianzar su libertad, su autonomía y su solidaridad» (pág. 300).

Este libro, que constituye una pieza clave del trabajo teórico realizado hasta la fecha por Manuel Martín Serrano —tan distinto a lo que nos ha acostumbrado el marketing comunicativo al servicio de intereses comerciales inmediatos—, no hubiera sido posible sin la sólida base teórica, la de su «teoría de la mediación social».

Este contraste, este enriquecimiento, entre la exploración metodológica y la investigación empírica, muestran también el camino que debe recorrer la investigación sobre comunicación en España y el destacado papel que se puede jugar en sus políticas de comunicación, aquellas que deben hacer posible el afianzamiento de la libertad, de la autonomía y de la solidaridad, que Martín Serrano descubre como incipientes demandas temáticas de la población española a los contenidos de sus medios de comunicación.

M. de Moragas

Metodología de la historia de la prensa española, Bernard Barrère y otros, Siglo XXI Editores, Madrid, 1982.

*El volum recull els treballs presentants al Seminari de Metodologia de la Premsa Espanyola fet a la Universitat de Pau el novembre de 1979 i és alhora el segon estudi que sobre la temàtica històrica de la premsa de l'estat publiquen els estudiosos concentrats a Pau. Tant el volum que ens ocupa com el primer (*Prensa y Sociedad en España 1820-1936...*) (1975) són, a la pràctica, sengles antologies/miscel·lànies d'articles, de caràcter metodològic i temàtic, desigual, dedicades, amb un nexe comú —la història de la premsa a l'estat espanyol—, a aportar uns materials d'interès sòcio-polític i històrico-cultural en relació amb la prensa del passat immediat.*

Tot i la importància qualitativa, en general, dels treballs antologats, el títol comú és enganyós per al lector; hom no hi trobarà bàsicament unes pautes referències que expliquin tècniques, facilitin utillatge, enriqueixen el bagatge instrumental, en definitiva, de l'historiador que finalment i per sort ja s'acara amb la premsa per ella mateixa sense considerar-la només, i únicament, una plataforma de la qual extreure uns materials, sovint polítics, sovint econòmics, segons les modes historiogràfiques en vigor. El lector hi trobarà 14 treballs dels quals només els quatre darrers són, i parcial-

ment, d'estricte interès metodològic. Malgrat el títol, cal encara en la bibliografia específica, un o diversos volums sobre la problemàtica de l'estudi històric de la premsa i que facilitin l'accés directe a la seva rígida interpretació, en la línia, per exemple, d'Amparo Moreno que analitza justament la problemàtica de la relació entre la informàtica i l'anàlisi quantitativa del contingut.

L'obra es divideix en quatre apartats dels quals els primer es dedicat a estudis semiològics i semàntics: «Análisis semiótico de textos de propaganda electoral de las elecciones legislativas y municipales de 1979» *(Lidia Leo)* i «Estudio sintático-semántico de carteles electorales (elecciones legislativas de 1979» *(Jaime Brihuega i Vicente Mora). El segon i el tercer van adreçats, respectivament, a la premsa del segle* XIX *i del segle* XX *que constitueixen el gruix (tres quartes parts) del total de l'obra.* «Ideología y acontecimiento en la poesía de un período obrero de Cádiz*: El Proletario* (1902-1903)» *(Gérard Brey),* «Prensa conservadora a finales del siglo XIX*; El Ancora,* de Mallorca» *(Francisco J. Díaz de Castro e Isabel Moll Blanes),* «Las estadísticas oficiales de la prensa (1867-1927)» *(Juan Luis Guereña),* «La Iglesia católica y los medios de comunicación impresos en España de 1847 a 1917: Doctrina y prácticas» *(Jean-François Botrel),* «Fuentes para la historia del movimiento obrero*: El Socialista* (1886-1900)» *(Santiago Castillo),* «La dictadura de Primo de Rivera y la prensa» *(Eloy Fernández Clemente),* «La prensa frente al desastre de Marruecos, de Annual a Monte Arruit. 23 de julio de 1921 a 13 de agosto de 1921» *(Jean-Miquel Desvois),* «¿Polisemia de la prensa? Variante e invariante» *(Bernard Barrère). La part final va dedicada a exemples de metodologia i inclou:* «Problemas metodológicos de la historia de la prensa: aplicación de la informática al análisis de las publicaciones» *(Amparo Moreno Sardá),* «La alteración de la información en la prensa. Un artificio metodológico», *(Antonio Rodríguez de las Heras),* «La historia de la prensa en el ámbito global de la historia de la comunicación social (propuesta para un enfoque del trabajo historiográfico de la prensa desde la perspectiva de la comunicación social)» *(Enrique Marín Otto)* i «Prensa e historia (a guisa de epílogo)» *(José Extramiana).*

En conjunt els textos presentats s'endinsen en l'anàlisi tradicional d'un títol, amb la modernitat d'un tractament rigorós: «El Proletario» *(1902-1903),* «El Ancora» *(1880-1900),* «El Socialista» *(1886-1900), d'un període periodístic: la dictadura de Primo de Rivera, d'un aspecte concretíssim: las estadístiques oficials de premsa (1867-1927) o d'un fet històric: el desastre del Marroc. Com hem indicat, les aportacions estrictes de caràcter metodològic són escasses i l'estudiós ha d'abastar tots els estudis en la doble vessant: la monografia amb les pautes referencials i de continguts propis i les propostes indirectes d'actuació que cada treball planteja: una taula, un esquema, un gràfic, un model de comportament metodològic que, lògicament, cal situar, amb la prevenció cronològica i temàtica, d'acord amb cada estudi analític que hom pretengui desenvolupar. Sigui des de la perspectiva que sigui el resultat, en la penúria de textos de caràcter històric, és francament optimis-*

ta. Els dos volums (1975 i 1982) són orientadors sobre un grup d'historiadors i historiadores que s'acaren vers l'estudi de la premsa amb rigor i eficiència en un objectiu de gran abast: situar amb justesa i precisió, primer la premsa per ella mateixa, i, posteriorment, la seva incidència amb tot el cúmul tangencial d'aspectes de gran transcendència: continguts, audiència i difusió, etc. Els Col·loquis de Pau han aconseguit, i aquest és el gran mèrit, no solament agrupar estudiosos i fer-los reflexionar conjuntament, sinó projectar les investigacions sobre una massa científica més àmplia de la qual és lícit esperar bons resultats d'acord amb la categoria mitjana força acceptable d'aquesta Metodología de la historia de la prensa española.

J.M. Figueres

Les cabinets de lecture. La lecture publique à Paris sous la Restauration, Françoise Parent-Lardeur. París, Payot, 1982. 201 pàgs.

Els gabinets de lectura pública —lloc on es deixava llegir mitjançant el pagament d'unes monedes— han tingut una singular transcendència en la formació d'un públic lector, la cristal·lització d'uns estats d'opinió —era usual la discussió arran de la lectura pública— i han estat les primeres corretges de transmissió en la creació d'una massa urbana lectora que possibilitarà, avançat el XIX *francès, el naixement de la premsa de masses. L'autor es proposa d'estudiar aquesta petita i fosca parcel·la de la comunicació que significarà l'accés a la lectura de les classes mitjanes i, especialment, de l'obrera. Les biblioteques públiques no neixen fins al 1860. El resultat, segons el prologuista, professor R. Mandrou, és una «obra capital per entendre la història sòcio-cultural contemporània». La llarga recerca, l'anàlisi minuciosa i subtil, la documentació emprada —11 pàgines de bibliografia— i la metodologia usada per Parent-Lardeur en la seva investigació assoleixen l'objectiu proposat, com justifica, emfàticament, Mandrou.*

De 1815 a 1830 el paper dels gabinets és estudiat exhaustivament per l'autor que en cerca el marc legal, la localització, els preus d'utilització, el públic consumidor —demostrant que és la burgesia la màxima receptora—, els catàlegs, etc. en una reeixida demostració de sociologia històrica que valora amb justesa el paper del mig miler de gabinets parisencs fins a l'èxit esclatant dels tiratges diaris (180.000 exemplars el 1847, només a París) que significaran la mort dels gabinets en ser la premsa un bé assequible econòmicament a la majoria de la població urbana. Tot i l'especialització temàtica l'objectiu, analitzar el lloc públic de lectura de llibres i premsa, és assolit amb plenitud tot mostrant-nos una anella més del procés de la premsa en l'acció d'inserció en el teixit social.

J.M. Figueres

La premsa de la ciutat de Vic al segle XIX, Concepció Miralpeix i Ballús. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1981. 284 pàgs.

Cent anys de premsa a Ripoll (1881-1980), M.ª Mercè Palomera i Costa. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982. 224 pàgs.

La premsa a Granollers (1882-1982), Joan Subirà. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982. 2 vols. 404 + 377 pàgs.

La premsa a Igualada (1808?-1982), M.ª Teresa Miret i Solé. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1983. 2 vols. 499 + 444.

Disposar de censos o repertoris metòdics, sistemàtics i exhaustius dels títols publicats en una zona determinada és una de les primeres tasques a les quals cal dedicar els esforços bibliogràfics de recopilació documental. Així ho ha entès l'Administració catalana, que ha publicat fins ara els repertoris de quatre ciutats catalanes com una activitat que faciliti la tasca d'investigadors de tot tipus que han d'acudir a la premsa com a font hemerogràfica dels seus treballs.

Els volums dedicats a Ripoll, Vic (incomplet), Granollers i Igualada, tot i tenir el mateix objectiu (aplegar les fitxes de totes les publicacions localitzades) i pertànyer a una mateixa sèrie o col·lecció, encara sense nom, no són idèntics en el tractament i, per tant, en el resultat. Així com les aportacions de Miralpeix i Miret són, com veurem, les més reeixides, sense ser exhaustives ni modèliques, les de Palomera i Subirà no estan, malauradament, a la mateixa alçada. La col·lecció ha patit de la manca d'una direcció intel·lectual i ha deixat a l'objectiu bibliotecari i no històric la gestió, amb la qual cosa el resultat, tot i el mèrit que significa l'aportació, no és homologable aL fet, per exemple, per la Biblioteca Nacional de París amb la seva col·lecció que recull exhaustivament tots els títols publicats a la nació veïna. La metodologia és el taló d'Aquil·les de la col·lecció ja que en una obra d'inventari el model de fitxa a seguir és essencial i quan es planteja una continuïtat cal fixar-se laboriosament en la profunditat científica de la fitxa. Aquest no és el cas de la sèrie, ja que de les quatre aportacions només una, la darrera, d'Igualada, disposa d'un model de fitxa fet per l'Institut Català de Bibliografia. Les fitxes anteriors són ben diverses, cada autor ha treballat amb el model que li ha semblat més adient i el resultat final és la manca d'homogeneïtat de la sèrie.

Dins el contingut, les obres segueixen un esquema ben fixat: una introducció metodològica, unes breus notes sobre el marc extern de la premsa a la ciutat en qüestió (impremtes, llengua...) i l'inventari pròpiament dit, ordenat cronològicament amb la reproducció, sempre que ha estat possible, de la primera pàgina de cada títol. Finalment, diversos gràfics, taules i índexs. En l'anàlisi dels quatre títols publicats tornem a trobar la diversificació com a tònica. Si bé tots els volums disposen del gràfic cronològic de publicacions i de l'índex alfabètic de títols, no tots tenen els altres índexs. Els volums de Granollers són el cas extrem, amb l'absència de l'índex alfabètic de directors, redactors, col·laboradors, editors... el d'impressors i impremtes, etc.

Entrant específicament en les fitxes, objectiu prioritari de la col·lecció i per

tant leif motiv *fundacional, cal valorar també negativament el resultat global. No hi ha cap sistematicitat unitària. Fins i tot una dada tan simple com el matís d'adscripció política, fàcil d'efectuar per un historiador, difícil per a una bibliotecària, ens és amagada, amb la qual cosa es dilueix l'esforç, important tanmateix, de recopilació. El fet és agreujat per la dificultat de repetir el cens i pel caràcter institucional de l'obra. En autors locals hom pot disculpar la manca de metodologia o bé les omissions, però en accions bibliogràfiques de continuïtat cal vetllar notablement pel tractament científic de la informació sense caure en el parany de l'erudició per l'erudició: és més important disposar d'unes dades mínimes històriques de cada títol o de la seva transcendència político-social que no pas de les referències purament tècniques com el format o bibliogràfiques, que es limiten a ser un simple punt referencial que no aporta, en la immensa majoria dels títols, més informació que la senzilla de ser inclòs en títol en qüestió dins un cens o repertori anterior. El valor indeterminatiu es també digne de remarcar. En el cas de la llengua els autors es limiten a indicar quina és la llengua usada totalment o bé, quan n'hi ha dues, s'escriu «bilingüe». Un repertori que ajudi a ser alhora una història, mínima però fiable, hauria d'incorporar més pautes referencials. Seria d'agrair esmentar els percentatges lingístics emprats i la data en què s'ha fet l'observació. No és el mateix, lingüísticament, una publicació que inclou només un poema en català en tot l'exemplar, que una altra publicació on les llengües són pràcticament 50/50.*

En una perspectiva crítica editorial cal fer esment de la pulcritud impressora i del to correcte de l'edició en tots els seus aspectes, reproducció de facsímils, taules estadístiques... tot destacant però la lentitud en el termini d'aparició dels títols: pràcticament una obra per any, quan hi ha aproximadament trenta ciutats prou importants per realitzar-hi en profunditat el seu repertori global.

Tot i el valor desigual de les aportacions fetes fins a l'actualitat cal destacar l'absència d'una crítica, fins i tot d'una informació, sobre aquestes quatre obres que, fora de l'àmbit local, han passat gairebé desapercebudes. El resultat final és indicador de la situació en la qual es troba la investigació històrica de la premsa a Catalunya. Té els ulls ancorats en el passat —els repertoris esmentats no semblen fets mig segle després del cens general de Joan Givanel i Mas— i no disposa del modern utillatge que les ciències socials han posat al seu abast. La iniciativa institucional és tímida, lenta i insegura i no marca un salt qualitatiu en relació a les obres similars que investigadors locals amb més (Mataró) o menys (Tarragona) fortuna realitzen pel seu compte.

Tot i això la col·lecció és el primer intent, en la bibliografia històrica catalana, de buidar exhaustivament tota la premsa. Si la darrera obra, la millor metodològicament, marca una variació positiva en els continguts, la col·lecció tindrà a més del mèrit d'iniciar una labor bàsica, el de reeixir plenament en la consecució dels objectius.

J.M. Figueres

«La Revista» (1915-1936). La seva estructura, el seu contingut, Maria Carme Ribé. Editorial Barcino. Barcelona, 1983. 225 pàgs.

Les monografies sobre un títol periodístic important no són gens abundoses en la nostra bibliografia i menys quan el to i el caràcter emprats ho són des d'una perspectiva científica i global. Aquests són els principals mèrits de l'autora, que ens ofereix un treball ampli i documentat sobre una publicació intel·lectual de gran categoria i llarga trajectòria. Efectivament, Ribé estudia el component humà (Folguera, López Picó, etc.) del grup de La Revista *i passa ràpidament a l'estudi extern (paginació, tiratge...), concentrant la seva tasca en l'estudi intern del contingut, el qual descriu temàticament (poesia, teatre, assaig...) fent referència a les novetats que significa l'aportació cultural, i especialment literària, de la revista i el seu almanac, considerats unitàriament. Finalment, després d'unes simples conclusions, realitza un buidatge (ordenat per autors alfabèticament) dels textos publicats.*

La importància de La Revista *és indiscutible: portaveu del Noucentisme, plataforma del sentit catalanista intel·lectual i porta d'introducció de l'europeïtat i la modernitat (fou la primera a publicar els poetes russos de la Revolució). La seva transcendència és en funció inversa a la distribució, només uns setcents exemplars que, però, provocaren una forta penetració ideològica en els estrats més receptius de la societat catalana entre la primera guerra mundial i la guerra civil.*

Dirigida per Joaquim Molas, la investigació peca d'esquematisme i és més descriptiva que analítica o interpretrativa. Malgrat el retret, com ha destacat la crítica (Triadú, Manent...), cal remarcar la gran aportació que significa en el coneixement d'un període cultural prou fosc i també la documentació que conté, essencialment l'índex d'autors-temes i la descripció del contingut. En definitiva, les sis mil pàgines de La Revista *poden ser utilitzades pels investigadors des de perspectives més àmplies o específiques. El mèrit serà, però, de Ribé, que haurà ofert un primer i meritori treball introductori així com una recopilació feta metòdicament i amb prou habilitat i intel·ligència. Com a detall de continuïtat, l'obra és publicada precisament amb el número 43 a les* Publicacions de «La Revista» *de la mà de Casacuberta, després de l'etapa inicial de López Picó.*

J.M. Figueres

Viena Fin-de-Siècle. Política y cultura, Carl E. Schorske, Gustavo Gili, Barcelona, 1981.

Poques ciutats poden vantar-se d'haver estat objecte de pàgines tan belles com les que l'autor d'aquest llibre dedica a la cultura de la Viena de final de segle (al seu costat hi hauria, evidentment, la Barcelona que trobem al Recuento *de Luis Goytisolo). De la mateixa manera que entre les dues guerres mundials es desvetllà als Estats Units una gran curiositat per l'Àustria de finals del* XIX *i principis del* XX*, darrerament al nostre país hem gaudit d'una exposició sobre l'expressionisme alemany; dos excel·lents*

muntatges de La cacatua verda *(1898) d'Arthur Schnitzler han passat per Barcelona, l'un dirigit per Pere Planella al Teatre Lliure (1977) i l'altre de l'Atélier Théatral de Louvain (Bèlgica) (1982); una investigació en curs de Jordi Llovet sobre el Freud humanista i filòsof; l'interès —cada vedaga més generalitzat— per l'obra de Wittgenstein; les successives traduccions de l'obra de Karl Kraus (l'última* Contra los periodistas y otros contras, *Taurus, Madrid, 1981), i un vice-president del govern, Alfonso Guerra, apassionat de Gustav Mahler...*

Gairebé tots aquests noms, i alguns altres tan importants com el pintor Gustav Klimt, el dramaturg i poeta Hugo von Hofmannsthal, l'arquitecte Otto Wagner i l'urbanista Camillo Sitte, recorren les pàgines d'aquest magnífic llibre —model de treball interdisciplinari sobre història de la cultura— que ens explica els anys en què l'élite vienesa passà de viure dels Mietpalast de la Ringstrasse a les viles suburbanes. Tot això en set capítols amb entitat pròpia, però que queden enriquits amb la seva unió —la «interacción entre Política y Cultura los atraviesa a todos», *confessa justament l'autor—, ja que ens proporcionen una visió bastant completa del final de segle vienès. D'aquesta manera observem el pas de l'home racional al psicòleg que sorgeix per la crisi política de la cultura liberal. Schnitzler a* La cacatua verda *(1898) plantejà com es manifesta el problema de la psique en allò que és polític i* «describió como nadie lo ha hecho la materia social en la que adquirió forma una gran parte del subjetivismo del siglo XX; *la desintegradora cultura estético-moral de la Viena de Fin-de-Siècle» (p. 36). Per la seva part Hofmannstal ens mostra que la bellesa tendeix sempre cap al món irracional.*

La Ringstrasse, amb els seus monumentals edificis: el Parlament (Reichsrat), el Rathaus, el Burgtheater i la Universitat, és una clara mostra dels valors de la cultura liberal predominant, que convertí un terreny militar en la seu de les institucions claus d'un estat modern. Camillo Sitte, d'educació artesanal, molt influït per John Ruskin, William Morris i Richard Wagner, estava contra el racionalisme utilitarista i a favor d'una organització lliure i natural de l'espai: «Una ciudad debe ser construida de manera tal que sus ciudadanos se sientan al mismo tiempo seguros y dichosos, (...) la edificación no debe ser sólo una cuestión técnica sino estética en el sentido más elevado de la palabra» *(p. 86).*

Otto Wagner es proposarà de dignificar allò que és tecnològic adaptant-ho a les necessitats de la vida moderna i sempre subordinant la forma a la funció. Klimt, «el más grande artista que haya pisado la tierra», *segons l'arquitecte, era per a ell el que R. Wagner fou per a Sitte. Encara que ambdós, com assenyala Schorske,* «se sublevaron —de maneras divergentes— contra la desgarbada síntesis de belleza histórica y utilitarismo moderno de la Rimgstrasse, los dos fueron fieles a uno de los valores fundamentales de los creadores de la ciudad liberal burguesa: la monumentalidad» *(p. 124).*

Explica Robert Musil en El hombre sin atributos *i a propòsit d'aquests anys austríacs, que* «a quienes aún no habían nacido les resultaría difícil creerlo, pero

el hecho es que entonces el tiempo corría a mayor velocidad que un camello de caballería (...) Pero en aquella época nadie sabía hacia dónde se movía. Ni nadie sabía distinguir entre lo que estaba arriba y lo que estaba abajo, entre lo que avanzaba y lo que retrocedía». *I així podem entendre l'amalgama d'elements diferents que trobem en la ideologia de Georg von Schönerer (1842-1921), elitisme aristocràtic, antisemitisme, democràcia..., bé que tot basat en una idea final: la negació dels valors de l'élite liberal. Per la seva part Karl Lueger (1844-1910) transformà el catolicisme polític austríac, conservador, en socialisme cristià. Ambdós lluitaren contra el liberalisme defensant la democràcia. En Theodor Herzl (1860-1904) que començà destacant com a liberal i sionista i acabà com el típic representant de la ideologia petit-burgesa, trobem actituds semblants a les anteriors, ja que actuà rebutjant el món liberal i enyorant un sistema social preracionalista.*

Si Zola fou el seu heroi polític, Karl Lueger seria la bèstia negra de Freud. En La interpretación de los sueños *ens mostrà la seva teoria política, el principi bàsic de la qual és que tota política és susceptible de ser reduïda al conflicte primari entre pare i fill, i amb això* «proporcionó a sus compañeros liberales una teoría ahistórica del hombre y la sociedad que podía volver soportable un mundo político que giraba fuera de órbita y más allá de todo control» *(p. 214). La visió de l'univers de Gustav Klimt, amb força trets comuns a Freud (p. 215),* «el Mundo como Voluntad, como, energía ciega en una ronda incesante de nacimiento, amor y muerte carentes de significado» *(p. 237), prové de Schopenhauer, Nietzsche i Wagner. Klimt, el líder de la Secessió, que obrí nous mons d'experiència psicològica i que ens hauria mostrat en la seva obra la frustració i el malestar metafísic es convertí* —«cuando se calmó su ira narcisista»— *en el pintor de la bellesa vital d'una classe alta, apartada i aïllada de la gent comuna en una geomètrica bellesa casolana.*

En els dos últims capítols l'autor ens mostra la Transformació i explosió en el jardí —*símbol tradicional de la capacitat ordenadora de l'home— durant la decadència del liberalisme i fins al començament de l'expressionisme amb Kokoschka i Schoenberg que* «se rebelaron contra la cultura estética en la que habían sido educados, la obra de los primeros modernistas vieneses de Fin-de-Siècle, en el momento en que dicha cultura perdió su empuje crítico y, como en el caso de la Kunstchau, se convirtió en la cultura convencional dominante de la *haute bourgeoisie*. Los principales artistas mayores —Klimt en el arte, Hofmannstal en literatura y Otto Wagner en arquitectura— habían hablado a la clase media alta ilustrada a medida que ésta se adaptaba a la disminución de su poder político, expandiendo su cultura estética. En cambio, los artistas más jóvenes, expresionistas como Kokoschka y Schoenberg, se aliaron con los últimos críticos racionalistas puritanos como Adolf Loos y Karl Kraus, que rechazaban el uso del arte como un cosmético cultural destinado a encubrir la naturaleza de la realidad». *(p. 381).*

En resum, un llibre excel·lent i modèlic (que hauria de completar-se amb la

traducció del de Werner J. Schweiger, Wiener Werkstäte. Kunst und Handwerk. 1903-1932, *Edition Christian Brandstaetter, Viena, 1982), on se'ns mostra la vida de la Viena modernista a través dels seus polítics, els seus músics, pintors, metges, arquitectes... En aquest cas, i amb més justícia que mai, caldrà treure's el crani com el personatge de* Luces de Bohemia *de Valle-Inclán.*

Fernando Valls